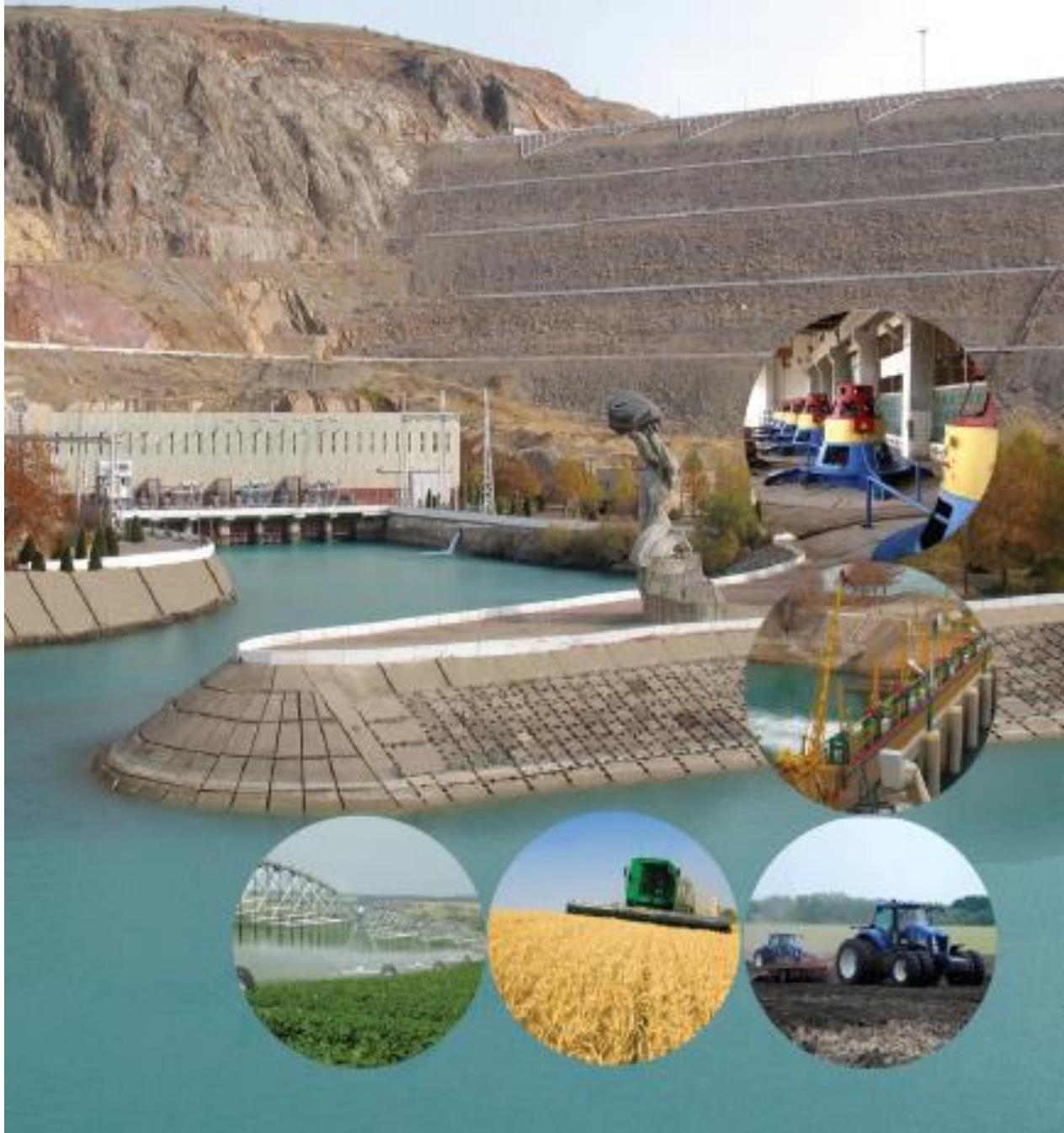

ISSN 2181-8584

IRRIGATSIYA va MELIORATSIYA

№4(14). 2018

А.К. Игамбердиев	
Фўза қатор ораларини кузги буғдой экиншга тайёрлайдиган төхник воситанинг конструктив схемасини ишлаб чириш ва ишчи органларининг параметрларини асослаш.....	75
Д. Джуроев, Ф.М. Маматов, М.С. Халилов	
РJG'-10 универсал осма пуркагичи иш ёнсимидан чиқадиган ҳаво оқимининг параметрларини назарий аниқлаш.....	81
Э.Т. Фармонов, А.Н. Садыров, Э.Т. Фармонова	
Чўл сеялкаси уругтаксимлаш барабанинг асосий кўрсаткичларини аниқлаш.....	86
А.К. Игамбердиев, С. Аликулов	
Қишлоқ хўжалиги агрегатларидан самарали фойдаланишининг назарий асослари.....	90
СУВ ХЎЖАЛИГИ ИҼТИСОДИ ВА ЕР РЕСУРСПАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ	
С.Р. Умаров	
Сув хўжалиги тизимида инновацияларни жорий этишининг ташқилий механизmlари.....	94
Ғ.Д. Дусмуратов	
Давлат-хусусий шериклик асосида Ўзбекистон сув хўжалигини ривохлантириш.....	100
ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ СОҲАСИ УЧУН КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ	
С.Т. Қаландарова, Ф. Р. Бегов	
Касбий мутахассисларга терминларни таржима килишга ўргатиш масалалари.....	105
В. Вахобов, М.А. Хидоятова	
О методе корреляционного анализа экспериментальных данных.....	110
ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ СОҲАСИДА АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИСЛОХОТЛАР	
Р.А. Мамутов, В.М. Ахмаджонов	
Мамлакатимизда сув ресурсларидан самарали фойдаланиш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яшилаш ва инвестиция лойиҳаларини жорий этиш борасида 2018 йилда амалга оширилган ишлар натижалари.....	116

УРТ: 631.3:333

ҚИШЛОҚ ХҮЖАЛИГИ АГРЕГАТЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

А.К. Исаимбердиев - т.ф.д., доцент, С. Аликулов - т.ф.н., доцент
Ташкент цирквиция иш қишлоқ хўжалигини механизациялаш мурандислари институти

Аннотация

Машина-трактор агрегатларининг иш режими парни мағбуллашнинг ҳар хил усуллари таҳлил қилинган, бошга муаллифларнинг қувватли двигателлар ва интеллектуал борлли ахборот-бошқарува тизимидан таҳлил топган машина-трактор агрегатларидан самарали фойдаланишига белешланган ишлари ўрганилган. Қишлоқ хўжалиги агрегатларидан фойдаланиш самараасини оширувчи симплекс таҳлил қилинган. Агрегатнинг иш ва салт юриши тезликларини ҳисобга олуччи коэффициент A операторнинг маҳоратига боллиқ бўлиши, салт юриш тезлами иш юриш тезлигига тенглаштирилганда (V_1/V_2) фойдаланиш самараадорлигининг энг юриши бўлиши, ишлар бериши узунлигининг ортиб бориши даланинг бўйи ва энни ҳисобга олуччи коэффициентини ($\beta_{\text{сн}}$) камайишга, фойдаланиш самараадорлигининг ортишига олиб келиши, якни майдонларга инсабатан катта майдонларда агрегатнинг фойдаланиш самараадорлигининг юрни бўлиши, салт юриш узунлиги унинг кинематиги узунлиги ва бурилиш радиусига боллигини, комбинациялаштирилган ва тиркана қишлоқ хўжалик машиналардан тузилган агрегатлардан фойдаланишида самараадорлигининг юм бўлиши, осма ва майдончонлиги юрни бўлган қишлоқ хўжалик машиналаридан тузилган агрегатлардан фойдаланишида самараадорлиги юрни бўлиши назарий юзортдан асосланган. Замонавий қишлоқ хўжалик машиналаридан тузилган қишлоқ хўжалиги агрегатларининг самараасини таъб этиладиган мағбул ўтнамада майдонларда мағбул характеристикинидан ошириш бўйича назарий асосланган тавсиялар берилган. Қишлоқ хўжалиги агрегатнинг фойдаланиш самараадорлигига тасвир этувчи симплекс – ер майдоннинг ўтнамалари хамда агрегатнинг иш режими ва параметрларига боллиқ, холда унинг фойдаланиш самараадорлигини ошириш бўйича хулоса ва тақтифлар берилган.

Тавсия ўйлар: агрегат, иш режими, иш унуми, самараадорлик, вакт, фойдаланиш, коэффициент, иш юриши, салт юриши, майдон, схема, параметр.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭФФЕКТИВНОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ АГРЕГАТОВ

А.К. Исаимбердиев, С. Аликулов
Ташкентский институт инженеров цирквиции и механизации сельского хозяйства

Аннотация

В статье приведены анализа различных способов оптимизации режимов работы машинно-тракторных агрегатов. Изучены работы других авторов по эффективному использованию машинно-тракторных агрегатов, оснащенных мощными двигателями. Анализированы факторы, способствующие повышению эффективности использования сельскохозяйственных агрегатов. Теоретически обосновано, что коэффициент A , учитывающий рабочие и холостые скорости агрегата зависит от квалификации оператора, приравнивания скорости холостого хода к скорости рабочего обеспечивает высокую степень эффективности, увеличение рабочих ходов зависит от коэффициента, учитывающего ширину и длину поля, уменьшение этого коэффициента ($\beta_{\text{сн}}$) способствует повышению эксплуатационной эффективности. На малых участках по сравнению с большими эксплуатационная величина и эффективность агрегата возрастает, длина холостого хода зависит от кинематической длины и радиуса поворота, а эксплуатация агрегатов, составленных из комбинационных и принципальных сельскохозяйственных машин снижает эффективность их использования. Агрегат, состоящий из навесных, высокоманевренных сельскохозяйственных машин повышает эффективность их использования. Даны рекомендации по повышению эффективности использования сельскохозяйственных агрегатов, укомплектованных современными сельскохозяйственными машинами и по обоснованию оптимальных размеров полей для эффективного функционирования сельскохозяйственных агрегатов. Приведены выводы и предложения по повышению эксплуатационной эффективности агрегатов, факторы, влияющие на эксплуатационную эффективность сельскохозяйственных агрегатов, такие как – размеры площадей и режимы работы агрегатов.

Ключевые слова: агрегат, режимы работ; производительность, эффективность, время, полезная работа, коэффициент, рабочий ход, холостой ход, площадь, схема, параметр.

THEORETICAL BASIS FOR THE EFFECTIVE USE OF AGRICULTURAL AGGREGATES

A.Isgamberdiyev, S.Alikulov
Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers

Abstract

The article provides an analysis of various ways to optimize the operating modes of machine-tractor units, studied the work of other authors on the effective use of machine-tractor units equipped with powerful engines, on the use of intelligent on-board computers. The factors contributing to the increase in the efficiency of use of agricultural units are also given. It is theoretically justified that the coefficient A , which takes into account the working and idle speeds of the unit, depends on the operator's

qualification, equating the idle speed to the worker's speed provides a high degree of efficiency, the increase in the working strokes depends on the coefficient, taking into account the width and length of the field, the decrease of this coefficient ($B_{0.1}$) contributes to increased operational efficiency. In small areas, as compared with large ones, the operational size and efficiency of the unit increases, the idling length depends on the kinematic length and turning radius, and the operation of units composed of combinational and trailed agricultural machines reduces the efficiency of their use. The unit composed of mounted, highly mobile agricultural machines increases the efficiency of their use.

Recommendations are given for solving the issues of increasing the efficiency of use of agricultural units equipped with modern agricultural machines on the need to substantiate the optimal size of fields for the effective functioning of agricultural units. The conclusions and proposals for improving operational efficiency, as well as factors affecting the operational efficiency of an agricultural unit, such as the size of areas and modes of operation of the units, are presented.

Key words: aggregate; productivity; effect; time; useful work; coefficient; working stroke; idling; area; scheme; parameter.

Кириш. Ҳозирги шарондада қишлоқ ҳажалығ агрегаттаридан саңаралы фойдаланыштың қишлоқ ҳажалығ иштеб чикаришида мұдым үринни әзгапланамауда. Қишлоқ ҳажалығ агрегаттаридан фойдаланыштың тұла бөхрәлшүү үшүн берілген навбеттә техникалықтіктердің индексаторларынан характердең тракторлардың күлпашынан инаобетта олиш көрек деген қараштар мәсжүд [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9]. Трактор күлпашынан асасын базавий құрсақтыңдаридан бири үнинг ұртаса бир соғтаки иш унумы хисобланған. Бир соғтаки иш унумынан фойдаланылған вактта күттайтынсан сменалық, күннің, солтүстік айның иш унумын жосыл қылайды. Бунда қишлоқ ҳажалығ агрегаттарынан саңаралы ишнинен умумшыланған құрсақтың фойдаланылған иш коэффициенти хисобланады

$$K_{\phi_{a.b.}} = \frac{V_a}{V_{b.a.b.}} = \frac{V_a}{N_a D_{a.b.} H_{a.b.}} \quad (1)$$

Бу едди V_a - қишлоқ ҳажалығ агрегаттарынан баярган жақынның иш әдімі, әді; $V_{b.a.b.}$ - қишлоқ ҳажалығ агрегаттарынан баярган мүмкін болған иш әдімі, әді; N_a - агрегаттарынан энергетик күваты, әді; $D_{a.b.}$ - календар иш күнлары соны, күн; $H_{a.b.}$ - бир әдін энергиясынан тұртын көлдегандан иш әдімі, әді.

(1) формула тақтити шуны құрсақтады, қишлоқ ҳажалығ агрегаттарынан бояттардан жақынның иш әдімінен белгиланған вактта оралында бекор түрдір көлиш вактта іріңе кам бўлса үнинг жақынның баярган иш әдімни баяриши мүмкін болған иш әдімига жүнлашади, коэффициент кыймати юкори болади, натижада агрегатдан саңаралы фойдаланылаша зришилади.

Тақтитлар нағылалары шуны құрсақтады, көп халаларда агрегаттаридан саңаралы фойдаланыштың мұхим құрсақтыңдаридан биря категорида бир шартты тектарнан таннарда қабул қылғынган [10, 11, 12, 13, 14].

Құрық чирилайтын мұаимманинг қозырғы ҳолатыннан тақтити. Қишлоқ ҳажалығ агрегаттаридан саңаралы фойдаланынча уларнан иш унумын ошириши инаобетта олиш көрек деген қараштар тало маёжуда. Қишлоқ ҳажалығ агрегаттарынан иш унумын ошириш жөли болтан амалға оширилниш мәнгілүм агротехник чегарага за бўлиб назарий да экспериментал йўтилар билан ижболланган. Чунки, трактор двигателинин күватынан оширишнан унинг массасы ортиб, гидравликпарат тушадиган көлжанын ортада. Агар истиғбалы хисобланган көнг қыровали да комбинациялашган агрегаттардан фойдаланиска, технологиянын орнап тұшадиган көлжанын ортасы, қишлоқ ҳажалығ агрегаттарынан орташа олиб келиши нағыласса да тракторнан гидравликтегі тушадиган көлжанын ортасы, көнг қысоварынан тұпроға берадиган босимнан ортишга олиб келади. Тұпроғнан физика-механик хоссаларынан бузилиши оқыбытида ҳосқындорлғыннан пасайши, трактор гидравликпаратидан көлжанын ортасы да тұпроға құрсақтилдиган

босимнан ортиши рўй беради. Тажирибаларда тұпроға бериладиган босимнан 130 қло даан 200 қло да ортишида хоситлық құжда түтилгендан курба кампаниянын ортиши 1,5-2 баровар бўлиши аниланган [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9].

Қишлоқ ҳажалығ иштеб чикаришида алтернатив сифатта ҳорижин иштеб чикаришларынан тәжірибелдерде. Лекин одатда мазмұнаттың әндәни шундай чикрилайтын техникалар билан ҳорижин тәжірибеллердің сменалық иш унумлары, ёнилли сарфи кийматларында даңғылелептердің оптималь режимлери каби тұла да ишкендік информацииларынан ғилемде, агрегаттарынан максимал иш унумын таъминлаш мөмкіндігінде атқарылады. Болалар оптималь режимдердің көмегінде көмек жасаудан тақтит құрсақтарынан көлемдік орташа өнімнен тоғыншылша мөмкіндік беріледі. Сарфынан жағдайда жаңы жағдайда көмек беріледі, яғни әмалдағы хоситлық құжда тақтит қарастырылған тұрағының энергетикалық ишкендіктеридан зәнг юкори саңарада фойдаланыш үшүн двигательдин иш режими сифатта әнисал жағдайдағы тәншашының ишкендік жөли, Шундай үшүн ҳар кейде мағбулатташ мезонлар сифатта двигательдің зәнг күпай режимини таңдаш үшүн агрегат иш унумы, ёнилли сарфи, көлиркілттар жаражаттар, жарайнанған энергиялар жаһорділігі, таннарда да башка құрсақтың көбүл құралында [3, 4, 5, 6].

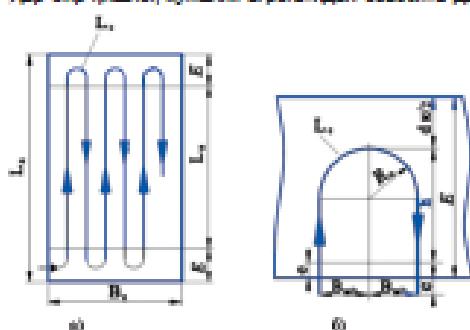
Заманалы тракторлар одатда тирсакын вали юкори алғанда частотасында зәнг бўлған кучли күватты двигателлер билан жаҳодланған бўлиб, уларнан тортыш синғи орасындағы фарқи ғильтитган. Фойдалануучилар томондан машина-трактор агрегаттарын тусиншада таржыбидали қишлоқ ҳажалығ машиналарынан тортыша көршилғын умумий көлжалда тортыш синғига мос келтады. Ҳорижин тракторлар бундан мұстасон бўлиб, асосан двигатель күваттарынан оралық кийматлар бўйына кепта чекарада тұрланаради. Бу тракторлар двигательләри етарижа кепта көслениш коэффициентига эклады. Шундай үшүн бундай энергетик воситалардан түзілган машина-трактор агрегаттаридан саңаралы фойдаланыш реал баярилдиган ишшарын хисоблаш мөмкін бўйича амалға оширилши көрек. Ваҳранама, фермерлар ҳаммадан дақ күпрөк техникалардан фойдаланынчыда иш унумы да икисод мазмұнларынан зытибор бўлиб, двигательнинг ҳар бир күватында самара беришни юздейдигар. Шундай үшүн мағбулатташ (машина-трактор агрегаттарынан иш режимини таңдаш) мезон сифатта зәнг кам солиштыра энергия сарфи тақтиф этилтади [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14].

Хәрзити күнда қишлоқ ҳажалығ экрли деҳарнчилек асрига кириб келтади [8, 11, 13]. Бу түшүнчә анна ахрамиетли, көнг да азия; деҳарнчилек бўлиб, интеллектуал танымлардан инсоннан азальашуышыз фойдаланышы және ишнан олады. Ахрли деҳарнчилек технологияси бир-бири билан жиптес болғанда ишкендік ғурӯдан тақтит толтади. Буларга бортии ахборот-бошқарува тианындан тақтит толтади машина-трактор агрегаты да мәнгілүм орталық тақтит күтүвчи

сервер тиами киради. Актул деңгөнчилик комплекс тиамидан ташкил топган бүлік күштөк; жұжалығын, машинасалик, шаборат технологияларын көмкөд алған мұрахаб тиами хисоблай, агрегаттардан фойдаланында операторлардан кетте малзака за мақоратты талаб этади.

Мақаламында күйнілшім. Мақалада күштөк; жұжалығы ишлеб чидарниша замонавий техникалардан түзілған күштөк; жұжалығы агрегаттардан замалда самараоли фойдаланыш, енг аздало уларнан фойдаланыш күрсатылачарин дақылшаш хисоблага иш унумын оширишин замонавий усулдардан фойдаланыш замаға бекарыладын ишларни ташкил этишинг лятып тартыб за көндәлдерини ишлеб чидарниша жорні күніш масаласын көтәрдікен.

Шунда көз агрегаттардан фойдаланыш самараодорлық бириккін наебатта ер майдоннаннан үтчамлары (бүйі, зең, нишебілік) замаға шалғын болғын; бүліши, сугорыладын деңгөнчилик шароиттада майдондарнинг мағұл ұтамы 20–40 км/ш., шакты тұртқубұрақ за ўртана нишебілік ш.03–0.05 фокуси ташкил этиши тасвир этилады (1-рас).
Хар бир күштөк; жұжалығы агрегаттардан бевосита дала

1-рас. Адрават билан ишпөк бериледінде майдоннаннан үтчамлары (а) за уннан дала оқырыла бурилиш схемасы (б)

шароиттада фойдаланыш жарабайнда фойдаланыш самараодорлық уннинг самараоли (майдон бүйілаб иш көришпеси үчүн сарфланған) вактын укумый (иш за салт көриштери үчүн сарфланған) вакты нисбетини фокуларда анықтаптанған күйматы билан белгиланды.

Тәжілділар шуни күрсатады, агрегат иш бекармай майдонда салт көрганды иш вакты бекорға сарфланған хисобланады. Агрегаттарнан майдонда жарабаттаниб технологик ишни бекаршы жарабайнда салт көриштерге сарфланадын вактын итоги борнаға көздертірінші зәршиш күймалы иш вактын за энергия сарғыны камайтириш имконини берады [15, 16, 17, 18, 19].

Бунда агрегаттарнан фойдаланыш самараодорлық күйнілшімдік анықтанды

$$\Phi C = \frac{T_1}{T_1 + T_2} \cdot 100\% \quad (2)$$

Бу ерда T_1 - иш көришпеси кеттеган вакт, соат; T_2 - салт көришлер үчүн кеттеган вакт, соат.

Агрегаттарнан иш за салт көриштерге сарфланған вактын, мос жарада уларнаннан көриштери күйнілшімдік (Д₁ және Д₂) тәжілкелерінде (V_1 және V_2) нисбети билан топлады.

$$\left. \begin{aligned} T_1 &= \frac{\sum L_i}{V_1} \\ T_2 &= \frac{\sum L_i}{V_2} \end{aligned} \right\} \quad (3)$$

1-рас. Ойнана ишпөк бериледінде майдоннан үткіншілдік анықтаптанған жарада, тұннан $L_1 B_M = L_2 B_M + 2EB_M$ дән ибарат майдондарға бүліб агрегат билан ишпөк бериледі [9].

Бу майдонтарға ишпөк беріледі агрегаттарнан иш көришлар йүндиңдисін күйнілшімдік анықтанды

$$\sum L_i = L_1 N_1 + 2B_M N_2 - (L_2 - 2E) \frac{B_M}{B_M} + 2B_M \frac{E}{B_M} \quad (4)$$

салт көришлар йүндиңдисін

$$\sum L_i = L_1 N_1 + 2L_2 N_2 - L_2 \left(\frac{B_M}{B_M} - 1 \right) + 2L_2 \left(\frac{E}{B_M} - 1 \right) \quad (5)$$

Бу күрсатылған майдон үзүнлігі L_1 за көнтегі B_M , бурилиш E және көнтегі E , агрегаттың конструкциясы D_1 көмкөд, ш. көнтегілер, иш көриш L_2 за бурилиштада салт көриш L_2 , үзүнліктері, иш N_1 за салт N_2 , көришлар сони замаға бурилиш E жағдайда иш за салт көриш сони N_2 за болған, бүләді.

Жақында көтірілген күрсатылған (1) формулаға күйіб за бир көрт сордалаштырылғанда сүнг күйнілшімдік көришнеше эта бұлтама

$$\Phi C = \frac{1}{1 + \frac{V_1 B_M}{V_2 B_M} \left(\frac{L_1 (B_M + 2E - 3B_M)}{B_M^2} \right)} \cdot 100\% \quad (6)$$

Алар $\frac{E}{E} = A$, за $\frac{B_M}{L_2} = B$ за $\frac{L_1 (B_M + 2E - 3B_M)}{B_M^2} = C$ күрнинша

Белгиласақ, у жарада (6) формула күйнілшімдік көришнеше келеди

$$\Phi C = \frac{1}{1 + A B C} \cdot 100\% \quad (7)$$

Бу ерда A - агрегаттарнан иш режимінни (иш за салт көриш тәжілкелерін) хисобта олувын коэффициент; B - далағаннан үтчамларын (бүйі за зинни) хисобта олувын коэффициент; C - агрегаттарнан хисобта олувын коэффициент.

Хупоқ:

1. Агрегаттарнан иш режимінни (иш за салт көриш тәжілкелерін) хисобта олувын коэффициент A операторнанн майдондағы болған бүліб, агрегаттарнан салт көриш тәжілкелерін иш көриштің тәжілшіліктің (V_1 – V_2) фойдаланыш самараодорлық ш.күйінде билан анықтанды.

2. Майдонда ишпөк беріш үзүнлігіннен ортін бориши далағаннан үтчамларын (бүйі за зинни) хисобта олувын коэффициентті камайтириш (B) , фойдаланыш самараодорлық ш.күйінде билан анықтанды;

3. Көнкі майдондарға нисбетан кетте майдондарда агрегаттарнан фойдаланыш самараодорлық ш.күйінде билан анықтанды;

4. Агрегаттарнан салт көриш үзүнлігіннен инженерик үзүнліктери за бурилиш радиусында болған, комбинациялыштырылған за тиражи күштөк; жұжалығы машиналардан түзілған варианттарда фойдаланыш самараодорлық ш.күйінде билан анықтанды;

5. Осын за машиналардың көрнекі бүлтеннан күштөк; жұжалығы машиналардан түзілған агрегаттарнан фойдаланыш самараодорлық ш.күйінде билан анықтанды.

No	Адабеттілар	References
1	А.Ю.Усанов. Методика расчета эффективности использования машинно-тракторного парка / Потенциал развития. – Москва, 2010. – №24. – С. 30-32.	Y.U.Susanov. Methodika neascheta effektivnosti ispolzovaniya mashinno-trektornogo parka [Yu.Usanov. The method of calculating the efficiency of the use of machine and tractor fleet / Development potential]. №24. Moscow, 2010. Pp.30-32. (In Russian).

2	Поливаков, О.И. Снижение уплотнения почвы движением мобильных энергетического среды // Вестник Воронежского государственного аграрного университета. Воронеж: ВГАУ, 2013. – №1(26). – С. 57-60.	Polivakov, O.I. Sniženije uplotnenija počvuy dvizhitel'jami mobil'nykh energeticheskikh sredstv [Reduction of soil compaction by means of mobile energy resources] Bulletin of the Voronezh State Agrarian University. Voronezh, VSAU, 2013. No1(26). Pp. 57-60. (In Russian)
3	Аллеев Л.Е., Основы расчета оптимальных и допускаемых режимов работы машинно-тракторных агрегатов. – Ленинград: Колос, 1978. – 296 с.	Alleev L.Ye., Osnovy rascheta optimalychnykh i dopuskayemykh rezhimov raboty mashinno-trektornykh agregatov [Basics of calculating the optimal and allowable modes of operation of machine-tractor units] 1978, Leningrad, Kolos, 296 p. (In Russian)
4	Гуськов В.В. Оптимальные параметры сельскохозяйственных тракторов. – Москва: Машиностроение, 1966. – 100 с.	Gus'kov V.V. Optimalychnye parametry sel'skokhozyaystvennykh traktorov [Optimal parameters of agricultural tractors] 1966, Moscow, Mechanical Engineering, 100 p. (In Russian)
5	Иоффеев С.А. Эксплуатация машинно-тракторного парка. – Москва: Колос, 1974. – 480 с.	Ioffeev S.A. Eksploatatsiya mashinno-trektornogo parka [Operation of the machine and tractor park] 1974, Moscow, Kolos, 480 p. (In Russian)
6	Скорбич В.Ф. Обоснование оптимальных параметров и режимов работы пахотного агрегата для условий северо-западной зоны. Абстракт дис. канд. техн. наук. – Ленинград, 1971. – 20 с.	Skorbich V.F., Obosnovaniye optimalychnykh parametrov i rezhimov raboty pakhotnogo agregata dlya usloviy severo-zapadnoy zony [Justification of optimal parameters and modes of operation of the arable unit for the conditions of the north-western zone] Abstract dis. Cand. tech. sciences. 1971, Leningrad, 20 p. (In Russian)
7	Уаковенко А. Дороженко Л. Оптимизация режимов работы машинно-тракторных агрегатов. Сб. Тр. Odessky Sosudobrennyi Agrarnyy Universitet, 2016, – Ukraine, – С. 282-288.	Uakovenko A. Dorozhenko L. Optimizatsiya rezhimov raboty mashinno-trektornyh agregatov [Optimization of operating modes of machine and tractor units] Collection of Works. Odessky Sosudobrennyi Agrarnyy Universitet, 2016, Ukraine. Pp. 282-288. (In Russian)
8	Новиков В.Д., Войцеховский К.А. Повышение эффективности сельскохозяйственного производства при использовании бортовых компьютеров машинно-тракторных агрегатов. Новости науки и технологий. – №3 (42), 2017, – С.3-7.	Novikov V. D., Voitsekhovskiy K.A. Povysheniye effektivnosti sel'skokhozyaystvennogo proizvodstva pri ispol'zovanii bortovykh kompyuteryakh mashinno-trektornyh agregatov [Improving the efficiency of agricultural production when using on-board computers of machine-tractor units] News of science and technology. No3 (42), 2017. Pp.3-7. (In Russian)
9	D. Hunt and D. Wilson. Farm power & machinery management. USA, 2016. – 380 p.	D. Hunt and D. Wilson. Farm power & machinery management. USA, 2016, 380 p.
10	С.А.Иоффеев, Г.П.Лыжко. Эксплуатация машинно-тракторного парка. Москва: «Колос», 1984. – 381 с.	S.A.Ioffeev, G.P.Lyjko. Eksploatatsiya mashinno-trektornogo parka [Operation of the machine and tractor park] Moscow. Kolos, 1984. 381 p. (In Russian)
11	Тошиботашев М. Машинно-трактор агрегаттарни иш умуми оширишнамен низарәти яш амалы принциплари. Монография, – Тошкент, Spektrum Media Group, 2015, – 88 б.	Toшиботашев М. Mashinno-trektor agregatlarini ish umumi osirishning nizariyi va amaliy principlari [Theoretical and practical principles of increasing machine and tractor aggregates performance] Monograph, Tashkent, Spektrum Media Group, 2015, 88 p. (In Uzbek)
12	Юлдашев Ш.У. Системный подход к оценке машин. Ташкент, – Махнат, 1988. – 200 с.	Yuldashev Sh.U. Sistemnyy podkhod k otsenke mashin [A systematic approach to the evaluation of machines] Tashkent, Mahnat, 1988, 200 p. (In Russian)
13	Тошиботашев М. Узбекистон кундук жұмысшылдық машина-трактор агрегаттардан фурманнан даралғаннан оширишнамен низарәттән мәтәп-методология. Ассоциация Республика илемий-амалий ассоциацияның мәркузуладар түрлүгін, 25 сілтін, 2018, – 6174-178.	Toшиботашев М. Uzbekiston kunduk zhymyslydqy mashinno-trektor rektordan furdannan daralaganndan osirishning nizariy-metodologiya assosiasi [The critical and methodological bases of increasing the level of access to machine-tractor aggregates in agriculture of Uzbekistan] Monograph, Tashkent, Science and Technology, 2018, 604 p. (In Uzbek)
14	Загидов А.А., Штылько А.В., Левшин А.Г. Эксплуатация машинно-тракторного парка. – Москва, Колос, 2004. – 320 с.	Zagidov A.A., Shtyliko A.V., Levshin A.G. Eksploatatsiya mashinno-trektornogo parka [Operation of the machine and tractor park] Moscow, Kolos, 2004, 320 p. (In Russian)
15	Аликулов С. Фермер жұмыстардан күнделік жұмылғын агрегаттермен ғылыми дағдарылғынан сипарыш! Деформациялануынан көтүштік инжиниринг меканикасы республика илемий-амалий ассоциацияның мәркузуладар түрлүгін, 25 сілтін, 2018, – 6174-178.	Alikulov S. Famer zhymlistardan kunduk zhymyslyqy aagrugatlermen ғыldamdarlyqdan daqdarlyqna osiňish! [Increase of efficiency of use of agricultural aggregates in farms] Reports of the republican scientific-practical conference on Mechanics of Deformable Solid Mechanics, October 25, 2018, Tashkent, Pp.174-178. (In Uzbek)
16	Сокун, В. А. Закономерности развития мобильной сельскохозяйственной техники / В. А. Сокун. – Москва, Колос, 1994. – 175 с.	Sokun, V. A. Zakonomernosti razvitiya mobilnoy sel'skokhozyaystvennoy tekhniki [Laws of development of mobile agricultural equipment] Moscow, Kolos, 1994, 175 p. (In Russian)
17	Чепыркин, Б. Н. Сельскохозяйственные машины и основы эксплуатации машинно-тракторного парка. – Москва, Агропромиздат, 1989. – 275 с.	Cheprikhin, B. N. Sel'skokhozyaystvennye mashiny i osnovy eksploatatsii mashinno-trektornogo parka [Agricultural machines and basic operation of machine and tractor park] Moscow, Agropromizdat, 1989, 275 p. (In Russian)
18	S.C.Panda. Post Harvest Technology and Farm Mechanization/ India. 2013. – 158 p.	S.C.Panda. Post Harvest Technology and Farm Mechanization. India, 2013, 158 p.
19	Krombholtz Bertram/Wendel. "Land-technik". Germany, 2008, 381 p.	Krombholtz Bertram Wendel. "Land-technik". Germany, 2008, 381 p.